

ISSN 1991-3494

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

THE BULLETIN

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

1944 ЖЫЛДАН ШЫҒА БАСТАҒАН
ИЗДАЕТСЯ С 1944 ГОДА
PUBLISHED SINCE 1944

5

АЛМАТЫ
АЛМАТЫ
ALMATY

2015

ҚЫРКҮЙЕК
СЕНТЯБРЬ
SEPTEMBER

Б а с р е д а к т о р

ҚР ҰҒА академигі

М. Ж. Жұрынов

Р е д а к ц и я а л қ а с ы :

биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Айтхожина Н.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байпақов К.М.**; биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байтулин И.О.**; биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Берсімбаев Р.И.**; хим. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Газалиев А.М.**; а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Дүйсенбеков З.Д.**; а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Елешев Р.Е.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қалменов Т.Ш.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нысанбаев А.Н.**; экон. ғ. докторы, проф., ҰҒА академигі **Сатубалдин С.С.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбжанов Х.М.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбішев М.Е.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбішева З.С.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Абсадықов Б.Н.** (бас редактордың орынбасары); а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Баймұқанов Д.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Байтанаев Б.А.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Давлетов А.Е.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қалимолдаев М.Н.**; геогр. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Медеу А.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Мырхалықов Ж.У.**; биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Огарь Н.П.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Таткеева Г.Г.**; а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Үмбетаев И.**

Р е д а к ц и я к е ñ е с і :

Ресей ҒА академигі **Велихов Е.П.** (Ресей); Әзірбайжан ҰҒА академигі **Гашимзаде Ф.** (Әзірбайжан); Украинаның ҰҒА академигі **Гончарук В.В.** (Украина); Армения Республикасының ҰҒА академигі **Джрбашян Р.Т.** (Армения); Ресей ҒА академигі **Лаверов Н.П.** (Ресей); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Москаленко С.** (Молдова); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Рудик В.** (Молдова); Армения Республикасының ҰҒА академигі **Сагян А.С.** (Армения); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Тодераш И.** (Молдова); Тәжікстан Республикасының ҰҒА академигі **Якубова М.М.** (Тәжікстан); Молдова Республикасының ҰҒА корр. мүшесі **Лупашку Ф.** (Молдова); техн. ғ. докторы, профессор **Абиев Р.Ш.** (Ресей); техн. ғ. докторы, профессор **Аврамов К.В.** (Украина); мед. ғ. докторы, профессор **Юрген Аппель** (Германия); мед. ғ. докторы, профессор **Иозеф Банас** (Польша); техн. ғ. докторы, профессор **Гарабаджиу** (Ресей); доктор PhD, профессор **Ивахненко О.П.** (Ұлыбритания); хим. ғ. докторы, профессор **Изабелла Новак** (Польша); хим. ғ. докторы, профессор **Полещук О.Х.** (Ресей); хим. ғ. докторы, профессор **Поняев А.И.** (Ресей); профессор **Мохд Хасан Селамат** (Малайзия); техн. ғ. докторы, профессор **Хрипунов Г.С.** (Украина)

Главный редактор

академик НАН РК

М. Ж. Журинов

Редакционная коллегия:

доктор биол. наук, проф., академик НАН РК **Н.А. Айтхожина**; доктор ист. наук, проф., академик НАН РК **К.М. Байпаков**; доктор биол. наук, проф., академик НАН РК **И.О. Байтулин**; доктор биол. наук, проф., академик НАН РК **Р.И. Берсимбаев**; доктор хим. наук, проф., академик НАН РК **А.М. Газалиев**; доктор с.-х. наук, проф., академик НАН РК **З.Д. Дюсенбеков**; доктор сельскохоз. наук, проф., академик НАН РК **Р.Е. Елешев**; доктор физ.-мат. наук, проф., академик НАН РК **Т.Ш. Кальменов**; доктор фил. наук, проф., академик НАН РК **А.Н. Нысанбаев**; доктор экон. наук, проф., академик НАН РК **С.С. Сатубалдин**; доктор ист. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Х.М. Абжанов**; доктор физ.-мат. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **М.Е. Абишев**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **З.С. Абишева**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Б.Н. Абсадыков** (заместитель главного редактора); доктор с.-х. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Д.А. Баймуканов**; доктор ист. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Байтанаев**; доктор физ.-мат. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **А.Е. Давлетов**; доктор физ.-мат. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **М.Н. Калимолдаев**; доктор геогр. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **А. Медеу**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Ж.У. Мырхалыков**; доктор биол. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Н.П. Огарь**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Г.Г. Таткеева**; доктор сельскохоз. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **И. Умбетаев**

Редакционный совет:

академик РАН **Е.П. Велихов** (Россия); академик НАН Азербайджанской Республики **Ф. Гашимзаде** (Азербайджан); академик НАН Украины **В.В. Гончарук** (Украина); академик НАН Республики Армения **Р.Т. Джрбашян** (Армения); академик РАН **Н.П. Лаверов** (Россия); академик НАН Республики Молдова **С. Москаленко** (Молдова); академик НАН Республики Молдова **В. Рудик** (Молдова); академик НАН Республики Армения **А.С. Сагиян** (Армения); академик НАН Республики Молдова **И. Тодераш** (Молдова); академик НАН Республики Таджикистан **М.М. Якубова** (Таджикистан); член-корреспондент НАН Республики Молдова **Ф. Лупашку** (Молдова); д.т.н., профессор **Р.Ш. Абиев** (Россия); д.т.н., профессор **К.В. Аврамов** (Украина); д.м.н., профессор **Юрген Аппель** (Германия); д.м.н., профессор **Иозеф Банас** (Польша); д.т.н., профессор **А.В. Гарабаджиу** (Россия); доктор PhD, профессор **О.П. Ивахненко** (Великобритания); д.х.н., профессор **Изабелла Новак** (Польша); д.х.н., профессор **О.Х. Полещук** (Россия); д.х.н., профессор **А.И. Поняев** (Россия); профессор **Моход Хасан Селамат** (Малайзия); д.т.н., профессор **Г.С. Хрипунов** (Украина)

«Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан». ISSN 1991-3494

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан №5551-Ж, выданное 01.06.2006 г.

Периодичность: 6 раз в год

Тираж: 2000 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, 220, тел. 272-13-19, 272-13-18.

www: nauka-nanrk.kz, bulletin-science.kz

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2015

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Editor in chief

M. Zh. Zhurinov,
academician of NAS RK

Editorial board:

N.A. Aitkhozhina, dr. biol. sc., prof., academician of NAS RK; **K.M. Baipakov**, dr. hist. sc., prof., academician of NAS RK; **I.O. Baitulin**, dr. biol. sc., prof., academician of NAS RK; **R.I. Bersimbayev**, dr. biol. sc., prof., academician of NAS RK; **A.M. Gazaliyev**, dr. chem. sc., prof., academician of NAS RK; **Z.D. Dyusenbekov**, dr. agr. sc., prof., academician of NAS RK; **R.Ye. Yeleshev**, dr. agr. sc., prof., academician of NAS RK; **T.Sh. Kalmenov**, dr. phys. math. sc., prof., academician of NAS RK; **A.N. Nysanbayev**, dr. phil. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Satubaldin**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK; **Kh.M. Abzhanov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.Ye. Abishev**, dr. phys. math. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Z.S. Abisheva**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.N. Absadykov**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK (deputy editor); **D.A. Baimukanov**, dr. agr. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Baytanayev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A.Ye. Davletov**, dr. phys. math. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.N. Kalimoldayev**, dr. phys. math. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A. Medeu**, dr. geogr. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Zh.U. Myrkhalykov**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK; **N.P. Ogar**, dr. biol. sc., prof., corr. member of NAS RK; **G.G. Tatkeeva**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK; **I. Umbetayev**, dr. agr. sc., prof., corr. member of NAS RK

Editorial staff:

E.P. Velikhov, RAS academician (Russia); **F. Gashimzade**, NAS Azerbaijan academician (Azerbaijan); **V.V. Goncharuk**, NAS Ukraine academician (Ukraine); **R.T. Dzhrbashian**, NAS Armenia academician (Armenia); **N.P. Laverov**, RAS academician (Russia); **S.Moskalenko**, NAS Moldova academician (Moldova); **V. Rudic**, NAS Moldova academician (Moldova); **A.S. Sagiyan**, NAS Armenia academician (Armenia); **I. Toderas**, NAS Moldova academician (Moldova); **M. Yakubova**, NAS Tajikistan academician (Tajikistan); **F. Lupaşcu**, NAS Moldova corr. member (Moldova); **R.Sh. Abiyev**, dr.eng.sc., prof. (Russia); **K.V. Avramov**, dr.eng.sc., prof. (Ukraine); **Jürgen Appel**, dr.med.sc., prof. (Germany); **Joseph Banas**, dr.med.sc., prof. (Poland); **A.V. Garabadzhiu**, dr.eng.sc., prof. (Russia); **O.P. Ivakhnenko**, PhD, prof. (UK); **Isabella Nowak**, dr.chem.sc., prof. (Poland); **O.Kh. Poleshchuk**, chem.sc., prof. (Russia); **A.I. Ponyaev**, dr.chem.sc., prof. (Russia); **Mohd Hassan Selamat**, prof. (Malaysia); **G.S. Khripunov**, dr.eng.sc., prof. (Ukraine)

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 1991-3494

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of Information and Archives of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan N 5551-Ж, issued 01.06.2006

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 2000 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

<http://nauka-nanrk.kz/>, <http://bulletin-science.kz>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2015

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty

**BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

ISSN 1991-3494

Volume 54, Number 357 (2015), 76 – 84

**ABOUT SOME PICULIARITES OF THE HISTORY
OF THE CREATION OF THE NATIONAL IDEA
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Z. K. Ayupova¹, D. U. Kussainov²

¹Kazakh national university named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan,

²Kazakh national pedagogical university named after Abai, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: zaure567@yandex.ru

Key words: sovereignty, self-definition of the nations, national idea, state ideology, national identity, multi-ethnicity, multi-confessional, national диаспора, legal bases of the People's Assembly of Kazakhstan, Mangilik El.

Abstract. It is well known, that in front of all the new states, which gained its sovereignty as a result of the collapse of the Soviet system, lays the task of the consolidation of the society, strengthening and preservation of the territorial, multi-ethnic unity in a single state. The absence of the ideology, ideas, values, and the real picture of the state policy is fraught with dangerous consequences, since the loss of the socialist ideology of the vacuum in people's minds filled with the ideas of nationalism, chauvinism and separatism. The national idea - a phenomenon of the need, demand in many developed countries. The most famous of them: the American national idea - the idea of US global supremacy, the German national idea of the era of World War I - the idea of cultural superiority, the French national idea - the idea of liberty, equality and fraternity. World experience shows that there is the national idea of the consolidation of some things: political, economic, cultural, spiritual, the implementation of fundamentally new phase in its development. The meaning and content of the concept of "national idea" reflects the interests of the nation, the character of the secular state with the developed civil society.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

З. К. Аюпова¹, Д. Ө. Құсайынов²

¹Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан,

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: тәуелсіздік, ұлттың өзін-өзі анықтауы, ұлттық идея, мемлекеттік идеология, ұлттық бірегейлік, көпэтностық, көпконфессионалдық, ұлттық диаспора, Қазақстан Халқы Ассамблеясының заңнамалық негіздері, Мәңгілік Ел.

Аннотация. Кеңес жүйесі құлағаннан кейін, егемендік алған барлық жаңа мемлекеттердің алдында қоғамды ұйымдастыру, біріктіру, елдің территориялық бүтіндігін сақтау, халықтар бірлігін сақтау міндеттері тұрды. Мемлекеттік идеологияның жоқтығы, құндылықтардың қалыптаспағандығы, нақты бағытталған мемлекеттік идеологияның жоқтығы мемлекет болашағы үшін өте қауыпті жағдай еді. Сондықтан да социалистік идеологияның жойылуына байланысты адамдар санасында пайда болған вакуумда ұлтшылдық идеясы, шовинизм, сепаратизм қалыптаса бастады. Ұлттық идея – заңды құбылыс, көптеген дамыған елдерде зор сұранысқа ие. Олардың ішіндегі ең танымалдары: американдық ұлттық идея- Американың әлемді өз ырқында басқару идеясы, француздық ұлттық идея – еркіндік, теңдік және бауырмалшылдық идеясы, бірінші дүниежүзілік соғыс кезеңіндегі герман ұлттық идеясы – мәдениеттік басымдылық идеясы. Әлемдік тәжірибеге сүйенетін болсақ, ұлттық идея қалыптасар алдында қоғамды біріктіру қажеттігі туындайды. Бұл біріктіру саяси, экономикалық, мәдени, рухани қажеттіктер аясында пайда болады, мемлекет өзінің қалыптасуы мен дамуының мүлдем жаңа принципті сатысына өтеді. Жоғарыда көрсеткен, әлемнің алдыңғы қатарлы елдері өздерінің жеңістеріне мемлекеттің барлық азаматтарын ұлттық идея айналасында жұмылдыру арқылы қол жеткізді. Сол себептен де дұрыс қалыптастырған ұлттық идея мен мемлекеттік идеология жеңіске апарады. Біздің елде де, барлық посткеңестік мемлекеттердегідей ұлттық идея қалыптастыру мәселелеріне дискуссиялар жүргізіліп, дөңгелек үстелдер, әртүрлі дәрежедегі конференциялар, әлеуметтік зерттеулер жүзеге асырылды. Бұл шараларда қарастырылған мәселелер ауқымы кең: ұлттық идея түсінігінің мәні мен маңызы, ұлттық идея керек пе?, оның мазмұны қандай болуы керек?, оның мүддесі мен маңызы қандай?, ұлттық идея титулдық ұлт мүддесін қорғай ала ма; ұлттық идея қандай сипатта болуы қажет: зайырлы, азаматтық, діни; ол қоғамның дәстүрлі құндылықтарын қорғай ала ма? Ұлттық идея мен халықтар мәдениетін ұштастыру мүмкін бе?. Осы мәселелер еліміздің егемендік алғанынан бері қоғам дамуында әрқашан да өз өзектілігін жойған емес.

Егемендігімізге қол жеткізгеннен бері, Қазақстан мемлекеттігін нығайтып одан әрі қарай дамыту барысында ұлттық идея мәселесі өте маңызды мәселелердің бірі болғаны зиялы қауымға белгілі. Бүгінгі күнде, егемендігіміздің ширек ғасырға жуық тарихында қол жеткізген жемісіміз-Қазақстан Республикасы халқының болашаққа бастар ұлттық идеясы- «Мәңгілік Ел» идеясын қалыптастырғанымыз. Даму жолындағы елдердің қазіргі заманғы саяси тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, билік құрылымдарының саяси және құқықтық мәдениетке қарым-қатынасы сол қоғам өміріндегі саяси режимді айқын сипаттайды. Академик Ғ.С. Сапарғалиев ол туралы былай дейді: «Парламентарлық республика құру саяси процесте шынайы тұғырға ие, қалыптасқан саяси партияларсыз, сондай-ақ өзін-өзі басқару органдарының жүйесі болмай тұрып, мүмкін емес. Басқаша айтқанда, парламенттік демократия қалыптасқан көп партиялы жүйе болғанда ғана мүмкін болады. Елдің саяси өмірінде ат салысуға қабілетті, қоғамдық пікір қалыптастыратын күшті саяси партиялардың болмауы, сондай-ақ азаматтардың конституциялық шеңбердегі таным-түсінігі мен тиісті тәртібінің жеткілікті деңгейде болмауы Қазақстанда парламенттік басқару нысанын қолдануға жол бермеді» [1, 93 б.].

Осыған байланысты «Қазақстандағы қазіргі заманғы конституциялық процестің ерекшелігі оның субъектілері толыққанды саяси партиялар емес, ал мемлекеттік билік институттары болғандығы» деген Б. Майлыбаевтың сөзімен келіспеуге болмайды [2, 493 б.]. Сондықтан, бүгінгі күн талабына сай, өзара әрекет жасау жүйесі тұтас партия жүйесін құрай алатын саяси партиялар құру қажет. Бүгінде Қазақстанда қазақстандық көп партиялықтың қалыптасуы үшін негіз қалаушы саяси

және экономикалық элитаның ықпал жасауы туралы мәселенің маңызы зор. Демократиялы батыс елдеріндегі заң шығарушы биліктің жоғары тиімділікпен қызмет етуі, ең алдымен партиялардың күштілігімен қамтамасыз етіледі. Тиісті парламенттік фракцияға кіретін депутаттар сол партия дайындаған заңдардың жобаларына қарсы дауыс бермейді. Олай болмаған жағдайда келесі парламенттік сайлауда партиялар оларға қолдау көрсетпейді, сөйтіп, оларға өз беттерінше сайлануға тура келеді. Ал, мұндай жағдай табысқа қол жеткізуді азайтады. Себебі, батыстағы электораттың басым көпшілігі үміткердің партияда мүше болуына баса назар аударып, соған бағдар жасайды. Біздің елде партиялардың қазақстандық электоратқа ықпал жасауы бүгін-ертең қолға алынады деп болжам жасай алмаймыз. Н. А. Назарбаев 1992 жылы «көп партиялық жүйе жасанды қалыптаспайды, ал қоғамның әлеуметтік-экономикалық біртұтастығының нарық пен халықтың негізгі тобының мүдделерін айқындау жолына қарай табиғи бұзылуы есебінен оған шынайы негіз қаланғанда орын алады» деп айтқан екен [3, 40 б.]. Бірақ, ол кезде бұл процесті бір нәтижеге жеткізуге мүмкіндік болмады. Экономикалық және әлеуметтік жетілдіру жүргізу қарқынын тежеген заң шығару саласындағы кемшіліктер атқарушы биліктің елдегі орын алған дағдарыстың алдын алу үшін әрекет жасауына түрткі болды. Ал, қазір Парламентте толыққанды көп партиялы жүйенің болмауы біздің қоғамдағы өтпелі кезеңдегі онсыз да күрделі қиындықтарды тереңдетіп жіберді.

Негізінде заң шығарушы және атқарушы билік арасындағы қарама-қайшылықтар әдеттегі демократиялық мемлекеттерде партия тетігі арқылы шешімін табады, әзірге Қазақстанда мұндай тетік енді ғана пайда бола бастады. Партия өкілдерін билік құрылымынан, ең алдымен заң шығару органынан аластау билік жүйесінің ішкі байланысын жоғалтып алуға алып келуі мүмкін. Ол, өз кезегінде үкімет саясатының ішкі бірлігінің жетімсіздігіне алып келеді, оның салдарын қазір байқап та отырмыз. Біздің айтарымыз, президенттік биліктің демократиялық үлгісін дамыту жолында бір-бірімен бәсекеде болатын саяси партиялар мен бірлестіктердің қызметін белсенді ету елеулі рөл атқарары сөзсіз. Қоғамды демократияландырудағы мақсат – көп партиялы жүйені қалыптастырумен бірге, азаматтардың саяси өмірге араласуын да қолдау болмақ. Бұл мәселердің шешімін табуға қол жеткізуге бола ма? 1998 жылдың өзінде мемлекет басшысы Н. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында негізгі 7 бағыт бойынша саяси және конституциялық реформа жүргізуді ұсынған болатын, олар: «сайлау, парламенттік реформа, саяси партиялар, үкіметтік емес ұйымдар, сот жүйесі, баспасөз бостандығы, әйелдер жағдайы» [4, 2 б.]. Президенттің бұл ұсынысына қолдау көрсетудің бір жолы сол кездегі Парламенттің 1998 жылғы 7-қазандағы «Қазақстан Республикасы Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңды және одан кейін 2007 жылғы конституциялық реформа жүргізу туралы заңды қабылдауы болды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы – бұл өз кезеңіндегі құжат. Ол Қазақстанның өтпелі кезеңдегі даму жолын ескере отырып жасалған. Ал өтпелі кезең мен оның мерзімі туралы біздің қоғамымызда әлі бір түйінге келген көзқарас, пікір жоқ екендігін жоғарыда атап өткен болатынбыз. Конституцияға енгізілген өзгертулер мен толықтырулар мемлекеттің экономикалық, қоғамдық құрылымының тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін жасауға бағытталды. Дегенмен, әлі қоғам өмірінде шынайы жүзеге аспаған, бірақ Негізгі Заңда жария етілген қағидалар бар. Ол Қазақстан Республикасы Конституциясының болашақтағы әлеуеті жайлы ой тұжырымдауға жол ашады. Соңғы өзгертулер өз деңгейінде, талапқа сай жұмыс істеп жатыр деп айту әлі де ертерек, өйткені мұндай тұжырым жасауға жаңа нормаларды іске асыруда экономикалық, әлеуметтік, саяси және басқа да факторлардан туындайтын қиындықтар кедергі болып отырғандығы бүгінгі өміріміздің шындығы.

Өзгерген саяси-экономикалық жағдайларға қарай Конституцияны реформалап, толықтырып жетілдіріп отырмаса, ел дамуына кері әсер ететіндігі анық. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаев Парламент Палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзінде: «Заңдылық пен Конституциялық тәртіп сақталмайтын жерде, экономикалық және әлеуметтік берекесіздік орын алған жерде, адамның іргелі құқықтары, азаматтардың армандары мен үміттері қамтамасыз етілмейтін келешегі бұлдыр жерде демократия құру мүмкін емес екендігін бүгінде әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр» деген тұжырымын конституциялық реформа жасау қажет болғанда заңгерлер мен қоғам қайраткерлерінің ылғи да назарында боларлық проблемалық мәселе деп қараймыз [5].

Осыған орай көп партиялық демократия белгісі деп таныр болсақ, онда парламенттегі партиялық фракциялардың рөлін дамытуға баса назар аудару керек. Өйткені, даму жолындағы

елдердің қазіргі заманғы саяси тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, билік құрылымдарының саяси және құқықтық мәдениетке қарым-қатынасы сол қоғам өміріндегі саяси режимді айқын сипаттап береді. Бүгінгі күні көп партиялы жүйесіз демократиялық қоғамды көз алдыға елестету мүмкін емес, сол үшін басқарушы партиямен қатар заңды түрдегі оппозиция өкілдері бар басқа да партиялардың болуы қажет. Әзірге Қазақстанда партиялық жүйедегі өзіндік ерекшелік нормативтік-құқықтық негізге келіп тіреледі, яғни Конституция да, өзге заң актілері де саяси партиялардың мемлекеттік саясатқа белсенді араласуына теориялық тұрғыдан мүмкіндік бергенімен, іс-жүзінде ол мақсат толық орындалмай жатқандығы да өмір шындығы. Ал, саяси партияларды құрудағы мақсат саяси өмірге ең бірінші сайлау арқылы араласудан тұрады емес пе. Қоғамның мүддесін білдіретін шынайы партияларды халық қолдайды, халық үшін кезекті шенеуніктің қандай орынға отырғаны емес, ал қоғам үшін, жеке отбасы мен ұрпақ алдындағы борышы үшін партияның не беретіндігі туралы толғаныс бірінші орынға шығады.

Сондықтан, мемлекет Конституциясы ең алдымен, бүкіл қоғамның мүддесі үшін реформаны жалғастырудың кепілі, мемлекеттік саясат процесіне түзетулер енгізуге бағдар болып табылады. Тәуелсіздік алған жылдардан бері демократияны дамытуға іргетас қаланды, жеке адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары сақталатын мемлекет құрылды. Бұл ел басшысы атап өткеніндей, мынадай проблемаларды ойдағыдай шешудің нәтижесі болды:

- «түрлі ұлттардың, этникалық топтар мен діни сенімдегі адамдардың өзара келісімі мен бір-бірін құрметтеуіне қол жеткізу;

- еркін сайлау өткізу, әрекет етуші парламентаризм дәстүрін енгізу, демократиялық институттардың белсенді қызмет жасауы үшін жағдай жасау;

- азаматтық қоғамның тәуелсіз институттарын ұйымдастыру, қоғамда маңызды орын алатын үкіметтік емес ұйымдарды қалыптастыру;

- еркін және тәуелсіз баспаларды, мемлекеттік билік жүйесінде ашық ақпарат ағынын құру;

- экономиканы реформалау;

- бейбіт ішкі және сыртқы саясат жүргізу» [6, 2 б.].

Алайда, А.Т. Ащеулов, Ө.Қ. Қопабаев сынды заңгерлер бұл міндеттің шешімін табу күрделі және қайшылықты процесс, ол бірқатар факторларға негізделеді дейді: «халықтың әлеуметтік топтарға бөлінуінің аяқталмауы, демократиялық жетілдіруді халықтың солғын қабылдауы, негізгі топтардың өз мүдделерін саналы түрде білдіруге қабілетсіздігі, демократиялық даму үлгісінің толық көлемде қалыптасып бітпеуі» деген көзқарастарын алдыға тартады [7, 133 б.]. Демократияның қалыптасуы көп жағдайда жүргізілетін реформа нәтижесіне, яғни қоғамның экономикалық әлеуетін көтеруге, жеке меншіктің тиімді жұмыс істеуіне, демократияландыру процесіне халықты кеңінен тартылуына, мемлекеттік саяси идеологияның кемеліне келу дәрежесіне, ТМД елдерінің интеграциялану деңгейіне, сыртқы қоршаған ортаның жағымды болуы мен құзыретті және белсенді демократиялық көшбасшылардың болуына тәуелді болады» [8, 97-98 б.]. В. Петрова, А. Ащеулов қатарлы ғалымдар демократияның қалыптасуы үшін «интегративтік идеологияның маңызы ерекше - өйткені «өз күшіңе сен» деген сияқты қағида ізгілік құндылығынсыз қоғамның жоғары сатыға көтерілуін қамтамасыз ете алмайды. Мұндай идеяның негізгі мақсаты – азаматтардың тәуелсіз мемлекеттің, оның экономикалық, саяси, әлеуметтік жүйелерінің қалыптасуы мен дамуының негізгі проблемаларын шешуге жұмылуы. Жалпы адамзаттық құндылықтарға сүйене отырып, ол ұдайы байыттыла бермек – деген көзқарастарын білдіреді» [7, 134 б.]. Қазақстан Республикасында демократияның қалыптасуы мен дамуы тек экономика мен саяси салалардағы реформалардың нәтижесіне ғана емес, сонымен бірге қоғамда біріктіруші, яғни интегративтік идеологияның тиімді жұмыс істеуіне де тәуелді болады, ол биліктің барлық тармақтарының жоғары келісім деңгейінің болуын да көздейді. Академик С.З. Зиманов ұсынған - биліктің үйлесімді бөлінісі қағидасын тоқтамай және белсенді түрде жүргізу оған кепіл бола алады. Жалпы «идеология» термині XVII ғасырда Еуропада қолданысқа енгізіле бастады. Одан бері осы қоғамдық-саяси құбылысқа көптеген көзқарастар пайда болуда. Кеңестік заманда идеология қоғамдық идеялардың, теориялар мен көзқарастардың жиынтығы ретінде қарастырылып келді. Марксизм идеологиясы конституциялық деңгейде бекітілді.

Қазіргі кезде заң әдебиеттерінде мемлекеттік идеология туралы мәселе кеңінен талқылануда. Бір тарап мемлекеттік идеология қажет емес деген көзқарасты ұстанып, қандай-да бір партия

мемлекетті монополияға айналдырып алады да, халықтың емес, ал белгілі бір топтың, адамдардың мүддесіне жұмыс істейді дейді. Ресейдің бір топ ғалымдары мемлекеттік идеология болуы тиіс дейді. С. Алексеев «мемлекеттік идеология – бұл мемлекет көзқарасымен және мүддесімен әлеуметтік шындықты бейнелейтін, бағалайтын және жетілдіретін идеология» деп есептейді [9, 26 б.]. Әрине, мемлекет өз қызметін белгілі бір идеялар, теориялар мен тұжырымдамалар негізінде ұйымдастырып, жүзеге асырады сөзсіз. Академик Ғ.С. Сапарғалиев мемлекет идеологиялық құбылыстарға үш жақты қарауы мүмкін дейді: біріншісі, мемлекет түрлі, тіпті бәсекелестіктегі идеологиялық ағымдардың өмір сүруіне жол береді. Екіншісі, мемлекет өз саясатын қалыптастыру үшін идеялары мен тұжырымдарын қолданатын бір идеологиялық ағымға артықшылық беруі мүмкін. Үшіншісі, мемлекет қандай-да бір идеологияға басымдық бермей, түрлі идеологиялық ағымдардан өз мүддесіне сай келетін элементтерді алуы мүмкін дей келе мемлекеттік идеология ұғымына анықтама береді. Мемлекеттік идеология – бұл қоғам шындығын бейнелейтін, бағалайтын және белгілі бір әлеуметтік топтардың немесе бүкіл қоғамның мүддесі үшін жетілдіру құралы ретінде қызмет ететін идеология» дейді [10, 38-39 б.]. Сонда демократиялық, құқықтық мемлекет құру жолына түскен және азаматтық қоғам институттарын қалыптастыруды маңызды міндет ретінде алдыға қойған біздің мемлекетіміз үшін жалпы мемлекеттік идеологияның болуы аса қажетті екенін аңғарамыз. Ол үшін «идеологиялық алуандылық қағидасын мемлекет пен қоғамның мойындауына негізделген конституцияның идеологиялық функциясының маңызы зор» деген Қ. Айтхожиннің пікірі орынды демекпіз [11, 36 б.]. Сол кезеңде Отан партиясында қызмет еткен қоғам қайраткерлері С. Терещенко және А. Балғымбаев болса, «Әрбір мемлекет дамыған сайын өз идеологиясына ұмтылады. Біз мемлекеттік идеология қалыптастыруды қолдаймыз, оның басты негізі жалпы ұлттық идея болуы тиіс» дейді [12, 7 б.]. Олардың ойынша мұндай идея ретінде қоғам да, билік те келісетін идеялар мен қағидалар жүйесін атауға болады деп жалпылама тәсілмен көрсетеді. Ал, нақты қандай ұлттық немесе мемлекеттік идея қоғамды біріктіруші күш ретінде болатындығы жайлы ешқандай ой айтылмаған. Қазақстанда бүкіл қоғам үшін өміршендігімен және қолайлығымен ерекшеленетіндей қандай ұлттық идея қандай шарт-жағдайда қалыптасуы мүмкін екендігі жайлы Д. Кішібеков: «Біздің жетпіс жылдық тәжірибеміз көрсетіп отырғанындай, марксистік идеологияның ғана үстемдік құру өзін-өзі ақтамады. .. енді біреулері марксистік идеологияның орнына – діни, ал басқалары – ұлттық идеология ұсынады. Сайып келгенде, бұл «басқа» да моноидеологияның үстемдік құруына алып келеді, одан біз бас тартамыз» дейді [13, 29 б.]. Ал, біздің көзқарасымыз бойынша мемлекеттік идеология қазақ ұлтының, сонымен бірге Қазақстанда өмір сүретін барша халықтың мүдделерін ескеруі қажет. Біздің бұл ойымызды С.С. Сартаевтың азаматтық қоғамның қалыптасу негіздері туралы еңбегіндегі мына сөз жолдары да нақтылай түседі деген пікірдеміз: «Қазақстандық қоғамның дамуын ұлттық идеясыз елестету мүмкін емес. Қазақстан сияқты көпұлтты мемлекетте ұлттық идея ретінде бүкіл қоғам мойындайтын және Қазақстан аумағында жасап жатқан елдің халқының, барлық ұлттар мен ұлыстардың, әлеуметтік топтар мен таптардың мүдделеріне сәйкес келетін идея болуы мүмкін. Бұл идеяның мақсаты жеке тұлғаның, оның құқықтары мен бостандықтарының және мүдделерінің барынша қорғалғандығы болуы тиіс» [14, 22 б.]. Қазақстан Республикасы Конституциясы жоғарғы заң күші бар нормативтік құқықтық акті болып танылғандықтан, оның кейбір ережелері идеологиялық сипатқа ие. Қазақстан мемлекеті идеологиясының жүрегі қазақстандық конституционализм болып табылады, ол бірқатар тұрақты, бұлжымас элементтерге ие. Оларға билікті тармақтарға бөлу идеясы мен практикасы, президенттік басқару нысаны, мемлекеттің біртұтас құрылымы, аумақтық тұтастығы, құқықтық, демократиялық, әлеуметтік және зайырлы мемлекет болуы жатады. Реформа жүргізуді іске асыруда назарға алынуы тиіс мәселенің біреуі идеологиялық қамтамасыз ету, яғни ұлттық мемлекеттілікті құру жолына түскен қоғам үшін идеологияның, оның ішінде ұлттық идеяның болуы маңызды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың: «Ұлттық идея қоғамның өз ішінде пісіп жетіледі. Онда сырттан таңылған сипат болмайды. Ол ең алдымен өзінің ұлттық тұтастығын айқын түсінуге негізделеді» [15, 237 б.] деген ойын әрі қарай дамытып айтар болсақ, қазақ мемлекетінің ұлттық идеясы – бұл қазақ халқының рухани-мәдени өмірінде орныққан өркениеттік белгілерді одан әрі дамытып, бүкіл Қазақстан халқының күнделікті өміріне орнықтыру. Сондықтан да, Қазақстан мемлекеті көп этносты ел болса да, ұлтына қарамастан барлық азаматтардың мүдделерін қорғайды. Сол үшін де барша халықты бір идея төңірегіне жұмылдыру міндеті алға

шығады. Біздің бұл көзқарасымыз Елбасы Н. Назарбаевтың: «мемлекеттік бірегейліктің екі деңгейі бар: 1) ұлттық бірегейлік [15]; 2) Қазақстан халқының саяси және азаматтық бірегейлігі» деген бағдарламалық ойынан туындап отыр [15, 217 б.]. Президенттің «Бүгін «біздер – қазақстандықтар кімдерміз?» деген сырттай қарағанда қарапайым сауалға кез келген адам бірден жауап бере алмайды. Өзін-өзі бірегейлендіру проблемасын шешу үшін уақыт пен белгілі бір тарихи даму кезеңі қажет болады» деп айтқанынан бері де мінекей, 13 жылдай уақыт өтіп кетіпті [15, 12 б.]. Елбасымыз Н.А. Назарбаев осы аса өзекті мәселе хақында өзінің ой-толғамын былайша білдіреді: «Сонда ұлттық бірегейліктің нақты үлгісі дегеніміз не? Әлбетте, бұл қазіргі Қазақстанның саяси және мәдени өміріндегі ең бір қиын мәселе. Бірегейлік мәселесін шешуге екі деңгейлі көзқарас керек» [15, 187-188 б.]. Бастапқы деңгей Қазақстан халқының қалыптасуына байланысты болса, екінші деңгейде ұлттық мемлекеттік идея аса маңызды құндылық ретінде алға қойылады. Сонымен бірге, ұлттық мемлекеттік идеяның қалыптасуын «қай ұлтқа жататына қарамастан күллі қазақстандықтардың Отаны болып табылатын – бірыңғай, аумағы тұтас, тәуелсіз Қазақстан төңірегінде» [15, 188-189 б.] жұмылдырылуы арқылы іске асатындығын баяндайды да, «ұлт дегеніміз ұлттың өзін өзі билеу идеясы басын құраған адамдардың бірлестігі» деген анықтама береді [15, 197 б.]. Ал, өз кезегінде Е. Әбен ұлттық идеяның ұлттық бірлік мәселесімен тығыз байланыста болатындығын айта келіп: «Ұлт – этникалық категория. Алайда, ол тарихи-әлеуметтік, геосаяси-мемлекеттік категория да болып табылады. Сол себепті де ұлттық бірлік идеясы жалпы халықтың және жалпы мемлекеттік мүдделермен тығыз байланыста қарастыруды қажет етеді. Олай болса, халықтық идея бар да, ұлттық идея бар». Жалпы қоғамдық ғылымдарда ұлт ұғымына түрліше анықтама беріліп келгені белгілі. Мәселен, соңғы кезде: «ұлт – бұл тілі бір, жері бір, ғасырлар бойындағы тіршілік күресінен, тұрмыс салтынан, жиі қатынасынан туған мінез-жан сипаты бір жұрттардың қосылуы, бір жұрт болуы» дейтін көзқарас орнығып келеді. Ол үшін қоғамның өзі біртұтас болуы керек, оны Қазақстан Республикасы Конституциясының 2-бабынан да көреміз, өйткені, Қазақстан Республикасы – біртұтас мемлекет болып жарияланған. Жалпы, тоталитарлық жүйе жағдайында, кеңестік империя кезеңінде жүргізілген солақай саясаттың құрбаны болған этностарға қатысты Қазақстан Республикасы Конституциясының кіріспесінде біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, ... осы Конституцияны қабылдаймыз деп атап көрсетілуі көп нәрсенің басын ашып береді.

Әрине, қазақ жерін мекендеген барлық ұлт өкілдерінің ойынан шығатын ортақ шешім қабылдау оңай іс емес. Осы орайда, Қазақстанның мемлекеттік идеологиясын қалыптастыратын бір субъекті ретінде Қазақстан халқы Ассамблеясын айтуға болады. Ассамблеяның қызметі ұлт аралық келісім мен елдегі тұрақтылықты сақтауға жәрдемдесу; барлық ұлттық топтардың өкілдері арасында достық қарым-қатынасты дамытатын мемлекеттік саясатты жүргізу жөнінде ұсыныстар жасау; олардың рухани-мәдени жаңаруына және теңдік негізінде дамуына жәрдемдесу; өркениетті және демократиялық нормаларға сүйенетін азаматтардың саяси мәдениетін қалыптастыру және т.б. Ұлттық қарым-қатынас, В. Лазаревтің көзқарасы бойынша: «бұл қоғамдық қатынастардың бір түрі» екен. Сондықтан, оларды құқықтық реттеуде тұтастай қоғамдық қатынастарды реттеу барысында қолданылатын негізгі қағидалар таралады. Тұрақты демократиялық дамудың басты шартының бірі барлық қоғамдық ұйымдардың Қазақстан қоғамының тыныс-тіршілігіне қатысуы екендігі белгілі. Осы орайда, Ассамблея құрылғалы бері этнос аралық қарым-қатынасты үйлестірудегі қоғамдық институт ретінде қызмет етіп келе жатыр. Ал, 2007 жылғы мамырда қабылданған өзгерістер негізінде жүргізілген конституциялық реформа биліктің бүкіл өкілді тармағының рөлін айтарлықтай өзгертуге алып келді де, Ассамблеяның құқықтық мәртебесінің өзгеруіне де себеп болды. Жүргізілген реформаға сәйкес, жоғары заң шығарушы органда этникалық топтар өкілдерінің болуын қамтамасыз ету үшін Парламент Мәжілісінің тоғыз депутатын енді Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайтындығы да аса маңызды өзгерістердің бірі (Қазақстан Республикасы Конституциясының 51-бабы, 1-тармағы), сол арқылы Ассамблеяның рөлі күшейтіліп, конституциялық орган мәртебесіне ие болды (бұрын консультативті-кеңесші орган мәртебесіне ие болатын).

Қазақ елінде ұлтаралық келісім мен бейбітшілікті нығайту жолындағы бірегей саясаттың нәтижесі осындай болмақ. Бір жағынан бұл Қазақстан қоғамының осы органға көрсеткен үлкен сенімі болса, екінші бір жағынан мұндай сенім Ассамблея мен оның әрбір мүшесіне жауаптылық жүктейді. Ендігі жерде Парламент қабылдайтын барлық заң актілері ұлтаралық келісім, төзімділік

пен тең құқылық сияқты талаптарға сәйкес келуіне қосымша сараптамадан өтетін болады. Қазақстан халқы Ассамблеясын құру идеясын Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаев 1992 жылы І-ші этникалық форумда алғаш рет айтқан еді. Белгілі қоғам қайраткері М. Әшімбаев 2007 жылғы реформа туралы «Казахстанская правда» газетіне берген сұхбатында, Қазақстан халқы Ассамблеясының рөлін күшейтудегі мақсат қандай деген тілшінің сұрағына: «бұл ұйым бүгінде өз дамуының жаңа сатысында тұр. Біріншіден, енді бұл ұйым Қазақстан халқы Ассамблеясы деп аталатын болады, Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес, Қазақстан Халықтар Ассамблеясы атауына қатысты «халықтар» емес, ал «халық» деген ұғым дұрыс болатындығы жайлы мәселе бірнеше рет баспасөз беттерінде айтылып жүрді, екіншіден, ассамблея конституциялық орган мәртебесіне ие болады, оның құрамын Президент жасақтайды. Үшіншіден, ассамблея енді Парламентте өкілдік етеді, сөйтіп, заң шығару қызметіне ықпал етуге шынайы мүмкіндікке ие болады» деген еді. «Ассамблеяның қызметі: елде ұлтаралық келісім мен тұрақтылықты сақтауға, барлық ұлттардың өкілдері арасында достық қарым-қатынасты дамытуға әсер ететін мемлекеттік саясатты жүргізу жөнінде ұсыныстар әзірлеуге, олардың рухани-мәдени гүлденуіне және тепе-теңдік қағидасы негізінде дамуына ықпал етуге; азаматтардың өркениетті және демократиялық нормаларға сүйенген саяси мәдениетін қалыптастыруға; қоғамда туған әлеуметтік қайшылықтарды шешу үшін бәтуалық жолды іздестіру сияқты міндеттерден тұрады».

Кез келген қоғамдағы сияқты біздің Қазақстан қоғамында да қандай-да бір әлеуметтік қайшылықтардың орын алуы мүмкін. Сондықтан, Ассамблеяның міндеті туындайтын қайшылықтарды алдын-ала шешуге ұмтылу болмақ. Бірақ ұлттық тұтастық ұлтаралық келісіммен ғана шектелмейді. Ұлттар бірлігі ұрпақтар бірлігін де, билік институттары мен қоғамдық бірлестіктердің де өзара қарым-қатынасы. Бірақ, қазіргі кезде этника аралық қарым-қатынасты реттейтін арнаулы орган бізде жоқ. Осы салаға қатысты барлық мәселелер Қазақстан Республикасы Конституциясының баптарымен реттеледі, қоғамдық татулық, қазақстандық патриотизм (1-баптың, 2-тармағы), қазақстан халқының тілдері (7-бап), азаматтық (10, 11, 12 баптар), жұрттың заң мен сот алдындағы теңдігі (14-бап), нәсіліне, ұлтына, тіліне, нанымына байланысты ешкімді ешқандай кемсітуге болмайтындығы (14-баптың 2-тармағы). Десе де, басқа шет елдерде де бұл саланы реттеуші арнайы органның болмауы қалыпты жағдай. Ал, Ресей, Қытай, Канада сияқты елдерде (полиэтникалық мемлекет деп аталатын санатқа жататын) ұлттар ісімен, ұлттық саясатпен айналысатын арнайы органдар бар. Мысалы, Ресейде ұлттық қарым-қатынас мәселесімен аймақтық дамыту министрлігі айналысады (бірақ оның негізгі қызмет бағыты экономикалық).

Қазақстанда Ассамблея жанындағы жұмыс органы ретінде Президенттің 2005 жылғы сәуір айында этника аралық қатынастарды зерттеу орталығын құру туралы жарлыққа қол қойғаны белгілі. Бұл органның қызмет нәтижесі қандай болатындығы уақыт еншісінде. Сонымен қатар, Үкімет қаулысымен бекітілген Этника аралық және конфессия аралық келісімнің 2006-2008 жылдарға арналған қазақстандық үлгісін жетілдіру бағдарламасында «ұлттық саясат» термині қолданылғандығын атап өту қажет. Осы орайда, ұлттық саясаттан қоғам не күтеді деген сауал туындайды. Бірінші кезекте, халықтың көші-қоны, демографиялық ахуал, мәдениет, тіл проблемалары сияқты күрделі мәселенің шешімін табуын күтеді. Ол үшін елдің саяси құрылымын демократияландыруды жалғастыра беру керек, ал азаматтардың басқару процесіне қатысуын, басқару аппаратының кәсібилігін арттыру сияқты мәселелер әлі де күн тәртібінде тұр.

Қорытындылай айтқанда, ұлт саясатындағы Ассамблея сияқты қоғамдық институттың өмір сүруін біртұтас мемлекеттің болашақтағы көрінісі емес, ал өтпелі кезеңнің уақытша көрінісі деп қарастырумыз керек. Олай болмаған жағдайда, елде сеператистік пиғылдардың пайда болуына және оны ішкі-сыртқы күштердің қоздыруына алып келуі мүмкін. Мемлекеттік басқару органдарында отырған басшылар, баспасөз өкілдері президентіміздің осы бағыттағы саясатын дұрыс түсіну қажет, оның шын мағынасында уақытша қажеттіліктен туып отырғандығын, біртұтас қазақ мемлекетін құрудың алғашқы басқыштарында басып өтетін жол екендігін бірақ, біртұтас қазақ мемлекетін құрып шығудың ұзақ мерзімдік саясаты емес екендігін анық түсінуі, әрі халыққа оны тура түсіндіруі керек деп білеміз.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Сапарғалиев Г.С., Салимбаева Ж. Проблемы конституционной ответственности. – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 152 с.
- [2] Майлыбаев Б.А. Становление и эволюция института Президента Республики Казахстан: проблемы, тенденции, перспективы (опыт политико-правового исследования) / Под ред. Зиманова С.З. – Алматы: Арыс, 2001. – 532 с.
- [3] Назарбаев Н.А. Становление и развитие Казахстана как суверенного государства. – Алматы, 1992. – 40 с.
- [4] Назарбаев Н.А. О положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики: демократизация общества, экономическая и политическая реформа в новом столетии: Послание Президента Республики народу Казахстана от 30 сентября 1998 г. // Казахстанская правда. – 1998, 1 октября. – № 184 (22655). – С. 1-3.
- [5] Назарбаев Н. Ә. Қазақстанды демократияландырудың жаңа кезеңі – еркін демократиялық қоғамды жедел дамыту: Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Республикасы Парламенті Палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзі. (Астана: 2007, 16 мамыр) // Егемен Қазақстан. – 2007, 17 мамыр. – № 128.
- [6] Карелин С. Казахстан перед выборами президента. В любом случае Назарбаев не свернет с пути сотрудничества с Россией // Казахстанская правда. – 1998, 28 октября (перепечатано с «Независимая газета»). – 1998, 24 октября). – № 201 (22672). – С. 2.
- [7] Ащеулов А.Т. Конституционное право Республики Казахстан: Учебник. – Алматы: КазГЮА, 2001. – 656 с.
- [8] Петрова В.Д. Демократия посттоталитарного мира: История и современность. – Алматы, 1999. – 256 с.
- [9] Алексеев С.В., Каламанов В.А., Черненко А.Г. Идеологические ориентиры России. – М., 1998. – Т.1. – 26 с.
- [10] Правовые проблемы унитаризма в Республике Казахстан / Г.С. Сапарғалиев, Б.А. Мухамеджанов, Л.Т. Жанузакова, Р.С. Сакиева. – Алматы: Жеті Жарғы, 2000. – 312 с.
- [11] Айтхожин К.К. Конституционный принцип идеологического многообразия // Вестник Университета им. Д.А. Кунаева. – 2009. – № 4 (33). – С. 36-40.
- [12] Терещенко С.А., Балгимбаев А.С. К вопросу о общенациональной идее (на материалах теоретических документов партии «Отан» // Ұлттық идея және Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігі: Қазақстанның тәуелсіздігінің он жылдығына арналған халықаралық ғыл.-теориялық конф. материалдары. – Алматы: ҚазМЗА, 2001. – 7-9 б.
- [13] Кшибеков Д. Какой быть нашей идеологии? // Мысль. – 1993. – № 10. – С. 28-30.
- [14] Сартаев С.С. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамның қалыптасуының конституциялық-құқықтық негіздері // Казахстанская правда. – 2009, 6 мая. – № 207 (27575). – С. 3.
- [15] Назарбаев Н. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 б.

REFERENCES

- [1] Sapargaliev G.S., Salimbayeva Zh. Problems of the constitutional responsibility. – Almaty: Zhety-Zhargy, 2001. – 152 p. (in Russ.).
- [2] Mailybayev B.A. Creation and evolution of the Institute of the President of the Republic of Kazakhstan: problems, tendencies, perspectives (experience of the political and legal / Edited by Zimanov S.Z. – Almaty: Arys, 2001. – 532 p. (in Russ.).
- [3] Nazarbayev N.A. Creation and development of Kazakhstan as the sovereign state. – Almaty, 1992. – 40 p. (in Russ.).
- [4] Nazarbayev N.A. About the situation in the country and main directions of the internal and external policy: democratization of the society, economic and political reform in new century: Message of the President of the republic to the people of Kazakhstan. September 30, 1998 // Kazakhstanskaya pravda. – 1998. – October 1. – № 184 (22655). – P.1-3. (in Russ.).
- [5] Nazarbayev N.A. New stage of the democratization in Kazakhstan: fast development of free democratic society. Report of the President of the Republic of Kazakhstan on the united meeting of the chambers of the Parliament. (Astana: 2007, May 16 // Egeмен Kazakhstan. – 2007, May 17. – № 128. (in Kaz.).
- [6] Karelin S. Kazakhstan before the elections of the President. Anyway Nazarbayev doesn't turn of the way of the cooperation with Russia // Kazakhstanskaya pravda. – 1998, October 28 (printed from «Independent paper»). – 1998, October 24). – № 201 (22672). – P. 2. (in Russ.).
- [7] Acheulov A.T. Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Textbook. – Almaty: KazGUA, 2001. – 656 p. (in Russ.).
- [8] Petrova V.D. Democracy of the post-totalitarian world: history and modern time. – Almaty, 1999. – 256 p. (in Russ.).
- [9] Alekseev S.V., Kalamonov V.A., Chernenko A.G. Ideological orients of Russia. – M., 1998. – V.1. – 26 p. (in Russ.).
- [10] Legal problems of unitary in the Republic of Kazakhstan / G.S. Sapargaliev, B.A. Mukhamedzhanov, L.T. Zhanuzakova, R.S.Sakieva. – Almaty: Zhety-Zhargy, 2000. – 312 p. (in Russ.).
- [11] Aitkhozhin K.K. Constitutional principle of the ideological pluralism // Vestnik of the University named after D.A. Kunaev. – 2009. – № 4 (33). – P.36-40. (in Russ.).
- [12] Terechenko S.A., Balgimbayev A.S. To the question about the national idea (on the materials of theoretical documents «Otan» party // National idea and sovereignty of the Republic of Kazakhstan: Materials of the International scientific and practical, devoted to the 10- Anniversary of the sovereignty of Kazakhstan. – Almaty: KazGUA, 2001. – P.7-9. (in Kaz.).
- [13] Kshibekov D. Which ideology will we support? // Mysl. – 1993. – № 10. – P.28-30. (in Russ.).
- [14] Sartayev S.S. Constitutional and legal bases of the forming of the civil society in the Republic of Kazakhstan // Egeмен Kazakhstan. – 2009, May 6. – № 207 (27575). – P. 3. (in Kaz.).
- [15] Nazarbayev N.A. In the stream of the history. – Almaty: Atamura, 1999. – 296 p. (in Kaz.).

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

З. К. Аюпова¹, Д. У. Кусаинов²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан,

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: суверенитет, самоопределение наций, национальная идея, государственная идеология, национальная идентичность, полиэтничность, поликонфессиональность, национальная диаспора, законодательные основы Ассамблеи народа Казахстана, Мәңгілік Ел.

Аннотация. Практически перед всеми новыми государствами, обретшими свой суверенитет в результате распада советской системы, стоит задача консолидации общества, укрепления и сохранения территориального, полиэтничного единства в рамках одного государства. Отсутствие идеологии, идей, ценностей, четкого представления о политике государства чревато опасными последствиями, так как с утратой социалистической идеологии образовавшийся вакуум в сознании людей заполняется идеями национализма, шовинизма, сепаратизма. Национальная идея – явление вполне закономерное, пользующееся «спросом» во многих развитых странах. Наиболее известные из них: американская национальная идея – идея американского мирового превосходства, национальная идея Германии эпохи Первой мировой войны – идея культурного превосходства, французская национальная идея – идея свободы, равенства и братства. «Мировой опыт показывает, что национальная идея возникает там и тогда, где и когда перед страной встают задачи консолидации всех ее сил: политических, экономических, культурных, духовных, народных во всех позитивных формах их проявлений, для выполнения задачи гигантской сложности – осуществления принципиально нового этапа в ее развитии». Соответственно, все вышеуказанные страны достигли своего всестороннего развития благодаря усилиям всех граждан государства посредством правильно сформулированной национальной идеи и верно построенной идеологии. В постсоветских государствах по вопросу национальной идеи и идеологии ведутся дискуссии, проводятся круглые столы, конференции разного уровня, социологические исследования. Круг обсуждаемых вопросов довольно широк: смысл и содержание понятия «национальная идея»; нужна или нет национальная идея; какая она должна быть по содержанию; какова ее цель и значение; должна ли национальная идея отражать интересы титульной нации или нет; какого характера должна быть национальная идея: светского, гражданского, религиозного; должна ли она отражать традиционные ценности общества; существенна ли, и так ли необходима связь национальной идеи с культурой народов и т.д.

Поступила 02.10.2015 г.

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www.nauka-nanrk.kz

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/ru/>

Редакторы *М. С. Ахметова, Д. С. Аленов*
Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 07.10.2015.
Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.
8,9 п.л. Тираж 2000. Заказ 5.